

Реферат на тему: "Роль фантастики, фентезі як окремого жанру в світовій літературі"

Тематично-літературні

РЕФЕРАТ

на тему:

"Роль фантастики, фентезі

як окремого жанру в світовій літературі"

"... Одне з найбільш сильних спонукань, що ведуть до мистецтва і науки,— це бажання піти від буденного життя з її болісною жорстокістю і безутішною порожнечою, піти від кайданів вічно мінливих власних примх... Але до цієї негативної причини додається позитивна. Людина прагне... створити в собі просту і ясну картину світу; і це не тільки для того, щоб перебороти світ, у якому вона живе, але і для того, щоб у відомій мірі спробувати замінити цей світ створеною нею картиною".

А. Ейнштейн.

Сьогоднішня література просто не мислима без такого жанру як фантастика. Багато "нафантазованого" письменниками в минулому стало сучасною дійсністю сьогодні.

Фантастика! От стоять на книжковій полиці, сховавши в книжкові плетіння, тісно пригорнувши друг до друга, роботи і прибульці, що прибули на Землю на ракетах, що літають в тарілках чи невідомо як. Поруч з ними люди із зябрами чи з крилами, відважні переможці динозаврів, ураганів і вулканів, усіх хвороб, старості і смерті, мандрівники в надра Землі і на Місяць, на зірки й в інші галактики і простори, у минуле і майбутнє. І відразу, неподалік від людей, бродять знайомі усім з дитинства дивні істоти: домовики, лісовики, русалки, перевертні...

Так склалося в літературі, що художнє зображення майбутнього — не тільки техніки, але і суспільства майбутнього — і всього неймовірного як би доручено фантастиці.

Захоплені фантастикою люди знають, що фантастична література надзвичайно різноманітна. В одних творах фантастика — зміст, в інших — тільки форма, літературний прийом. Мало того, прийом цей може застосовуватися письменником для всіляких цілей: для популяризації науки, Чи ж для романтичної героїки, чи для їдкої сатири.

Так, ми зустрічаємо у фантастичній літературі книги, присвячені зображенню майбутнього: суспільства майбутнього, родини, школи, мистецтва майбутнього, моральних, технічних і наукових проблем майбутнього — такі твори називаються утопічними.

Є у фантастиці і подорожі в минуле, здавалося б, протилежність. Утім, для чого ми

заглядаємо в минуле? Учимося в минулому будувати майбутнє.

Можна зустріти у фантастиці і романтичні мрії різного масштабу і різної обґрунтованості: і сміливий політ нічим не зв'язаної фантазії, і фундаментально вибудовані ідеї, чи ледве не проекти з розрахунками для здійснення самих неймовірних фантазій.

І що саме дивне, можна зустріти фантастику, що засуджує і критикує саму себе; фантастику, що висміює необґрунтовані мріяння.

Як відомо, фантастика, як рід, чи вірніше, вид літератури, виросла з казки. Виросла і майже що цілком пішла від казкової форми. Адже казка була усною, вона "призначалася" для слухачів. Коли ж була винайдена писемність, а слідом за тим і друкарство, з'явилася письмова форма мови. Саме слово "література" походить від слова "літера". Література — письмове мистецтво, зі своїми особливими засобами виразності і зі своїм стилем викладу. Причому літературні стилі мінялися від епохи до епохи. І переконливості заради фантастика "виряджається" у літературні одяги своєї епохи.

Якщо раніше до фантастичних оповідань відносилися оповідання про незвідані моря, то до початку 19 століття невідомих морів не залишилося. І фантастика відступає до полюсів, у нетрі Центральної Африки. Південної Америки й Азії. Але до середини століття і материки були пройдені.

І отут дійсною знахідкою для фантастики стало відкриття каналів на Марсі. Здавалося б, самі вчені засвідчували, що на цій планеті повинне бути розумне життя. Десятки письменників-фантастів відправляють своїх героїв на Марса. З Марса є безжалісні завойовники в Г.Уеллса ("Війна світів"). На Марс летить демобілізований червоноармієць Гусев із мрійливим інженером Лосем ("Аеліта" А.Толстого).

Однак, учені "відкрили" Марс для фантастики і вони ж "закрили" його. Астрономи вимірили температуру поверхні планети і прийшли до висновку, що Марс — холодна високогірна пустеля з розрідженим повітрям. Занадто вивчений, занадто конкретний Марс почав стискувати простір для фантазії. І фантастика залишила його, перебралася на інші планети, а потім і за межі Сонячної системи — до далеких зірок.

Для вільного розвитку фантастики необхідно саме широке визначення: фантастика — це література, де істотну роль грає незвичайне, неіснуюче, невідоме, явно придумане. Наукова ж фантастика — це така область, де незвичайне створюється матеріальними силами — чи природою людиною за допомогою науки і техніки. Фантастику, де незвичайне створюється нематеріальними, надприродними силами, не слід називати науковою. У нашому літературознавстві її іменують "фантазією" чи "чистою фантастикою".

Чи значить це, що "ненаукова" фантастика завжди гірше? Зовсім ні! Адже художня література вся майже ненаукова. І не всяка наукова книга вдала. У свою чергу і наукову фантастику не завжди гарна. Уся справа в тому, що жанрові границі не збігаються з якісними. Може бути так, що тема гарна, а написана погано. Чи написано добре, а ідеї старі. Чи ідеї свіжі, але форма стандартна — набридла. Усяке буває. Усякі

бувають образи — природні і надприродні. Питання в тому, для чого вони введені автором у твір. Хіба Русалка Пушкіна чи Демон Лермонтова служать прославленню містики? З іншого боку, недавно потрапив мені в руки один американський роман, суцільно науково-фантастичною, напханою технікою до відмовлення, де події відбуваються на далекій планеті в 2500 р. І роботи там є, і машини часу, але усі зводиться до того, що кожні 500 років є міся, щоб врятувати Землю від зла, що у 2500 р. втілюється в машинах.

Так що не варто квапитися, зустрівши на сторінках книги чорта з рогами, чи лісовика домовика, закреслювати для себе весь твір, а книгу, де є машини — вітати. Усі набагато складніше.

У свій час Достоевський назвав "верхом мистецтва фантастичного" повість А.С.Пушкіна "Пікова дама" саме за те, що читач до самого кінця не знаходить однозначного пояснення баченню Германа: "чи вийшло це бачення з природи Германа, чи дійсно він один з тих, які зіткнулися з іншим світом, злих і ворожих людству духів". Стверджуючи, що "фантастичне в мистецтві має межу і правила", Достоевський вважав одним з найголовніших законів необхідність граничного зближення непоясненого і звичного: "Фантастичне повинне до того стикатися з реальністю, що Ви повинні майже повірити йому".

Правдоподібність неймовірної ситуації може ґрунтуватися, з одного боку, на особливостях натури героя, на аналізі умов життя і з іншого,— на передбаченні новітніх наукових відкриттів і винаходів, але це більш характерно вже для фантастики ХХ століття.

У будь-якому випадку предметом зображення стає саме пізнання, співвідношення інтуїції і логіки, здогаду і розрахунку, ілюзорного і щирого. Показові в цьому відношенні оповідання А. Погорельського "Пагубні наслідки неприборканої уяви" і Н.Полевого "Блаженство божевілля", з описами оптичних досвідів і мнемо-фізико-магічних вечорів. Духи з язичеських переказів раптом одушевили природу, давши життя фольклорній фантастиці, світ якої повний таємничих істот, які незримо вершать долі, осмисленню поточних процесів природного буття. Загострений інтерес романтиків до народних обрядів і фольклору відбився і на фантастиці ХІХ століття, давши жанрове, "казкове" відгалуження ("Русалка" О.Сомова), де незвичайне принципово не має потреби в поясненні.

У далекій давнині народ створив міфи. Ними відзначене "дитинство" людства. Час йде. Міняється життя, іншими стають і мрії. Уява народжує нові легенди.

Російському читачу одним з перших розкрив міф фантастики у своїх баладах В. А. Жуковський. До народних переказів тягнувся А. С. Пушкін, у двадцятилітньому віці, що написав поему "Руслан і Людмила". Але реальне життя народжувало фантасмагорії зовсім іншого характеру. Хіба не фантасмагоричним здавався Петербург, що виявляв собою відразливе з'єднання розкоші й убогості, краси і неподобства, щирості і фальші, веселощів і самотності?

Соціально сильною виявляється повість В. Одоєвського "Косморама". Успіх графа

Б., якому допомагають пекельні сили, — доказ несправедливості соціального устрою. Зацікавлене розміщення характерів у системі двох "дзеркальних" світів-аналогів. Кожна людина має свого двійника в іншому світі, "вікном" у який стала дитяча іграшка — косморама. Але двійництво не означає ідентичності: у "зоряному світі" недалекий доктор Бін — розумний, простодушна Софія — демонічна. І тільки граф Б. усюди однаковий. Це негідник, що мордує дружину і дітей.

Дивно співвідносяться в Одоевського світи-аналоги. Як правило, земна людина не підозрює про існування іншої сфери. Знання і влада двійників набагато глибше і сильніше. Вийняток складає тільки Володимир Петрович, якому на землі відкривається невідома сутність світобудови. Присвячений у таємницю, він може бачити "обидві сторін", вловити зв'язок подій, на перший погляд далеких друг від друга. Але це проникнення абсолютно не залежить від його волі і бажання.

Складна ієрархія земного і зоряного буття (причому зоряне, здається, ще не саме вище) дана письменником на опуклому і достовірному тлі повсякденності. Фантастичне пронизує всю дія повісті, здається часом неймовірним, майже містичним.

Дійсно, надприродних подій у повісті вистачить з надлишком. Герой спостерігає в чудесне віконце косморами знайомих і незнайомих людей, осягає таємні пружини їхніх учинків, здобуває здатність у зоряному світі страчувати і переслідувати нещасливих. Безневинна "земна" дівчина Софія, хитра і розважлива в "зоряному світі", рятує героя від загибелі ціною життя знов-таки свого земного двійника.

Фантастичне нерідко лише форма виявлення соціальної трагедії, самої сутності століття. Гине студент Вальтер Ейзенберг в однойменній повісті К.Аксакова — героя переслідує зла сила, що неминуче стає частиною його самого. Розоряється і втрачає царство Нурредін у новелі І.Кіреєвського "Обпа". І він також занадто пізно осягає просту істину: і зло, і добро, і реальність, і містика — усередині нас.

Завершують традицію психологічної і філософської фантастики XIX століття повісті І.Тургенєва й А.П.Чехова. На перший погляд, джерелом фантастичної могутності як і раніше залишаються сили зовнішні. У Тургенєва — Елліс, ідеальна істота, що показує оповідачу то одну, то іншу сторону життя, подорожуючи не тільки в просторі, але і в часі.

Основний прийом Тургенєва в "Примарах" — контрасти. Психологічні, емоційні, соціальні. Герой, що споглядає красу природи, раптово, майже без усякого переходу виявляється в центрі пристрастей і переживань людських, спостерігає за ходом Цезаря, бачить бунт Степана Разіна. Душу художника слухає стражданням і прикростям людським, усвідомлює несправедливість соціального пристрою, але не знаходить виходу.

Елліс наполегливо тягне свого обранця в минуле, показує йому сцени насильства і жорстокості, що він не хотів зауважувати. Сполоханим птахом віддаляється він від важких вражень, Елліс навіть дорікає його в малодушності. Адже художник не повинен відвертатися від болю і несправедливості.

Іншу модель світу пропонувала фольклорна фантастика, що спиралася на народні

повір'я, звичаї, традиції. Вона також була дуже популярна, особливо в 20-30-і роки XIX століття. У такому "простонародному" дусі писали, наприклад, О. Сомів, М. Загоскін. Основою для їхніх розповідей ставала таємнича подія, зв'язане з утручанням нечистої сили. Сама неймовірність події начебто виключала можливість того, що воно відбулося в дійсності. У той же час народна свідомість сприймала їх як реально існуючі. У розповіді О. Сомова "Русалка" баба мати хоче повернути до життя, воскресити дочку, що з горя утопилася і перетворилася в русалку. До кого ж було звернутися бідної, як не до чаклуна? Так тільки нічого не допомогло — русалка не змогла і не стала жити в будинку як і раніше, як усі...

Більш традиційно, у дусі "фантастики пригод" і романтичної фантастики XIX століття, написана "Зірка Соломона" А. Купріна, "Граф Каліостро" А.Н.Толстого і "Агасфер" В. Іванова. Іван Цвет з повісті "Зірка Соломона" волею случая забирає владу над світом, кожне його бажання повинне виповнитися, тому що він знайшов магічне слово, якому підкоряються духи зла. І що ж? Це виявляється для нього важко й утомливо. Колір не побажав довідатися таємниць світобудови, але в той же час не захотів і підкорити собі увесь світ.

Ще німецький романтик Жан-Поль Ріхтер показав два помилкових способи створення фантастичного. Перший — у тому, щоб "викрити" чудо, матеріалізувати його. Другий, навпроти, нанизувати чудеса одне на інше, не зважаючи на правдоподібність. Щира фантастика, вважав Ріхтере, повинна не руйнувати чудесне, але змусити його стикнутися з нашим внутрішнім світом. Німецький романтик порівнював щиру фантастику з прекрасною "сутінковим метеликом".

Побачивши цієї "сутінкового метелика" пробуджуються таємні бажання людини, ясніше стають сховані рухи душі... Утім, "таємні" не означає тільки невідомі. Вища таємниця — у самій світобудові, у його організації. Вона стає доступною, коли виникає свого роду "гармонія" чи розуміння, зіткнення між душею людини і Всесвіт. Для такого зіткнення потрібно, зрозуміло, особливе відношення до чуда як до чого, що реально присутнє в нашому житті.

Гейне писав, що світ здається нам тієї привабливою юною красунею, то жахливою брокенською відьмою. Залежить це від того, через які окуляри дивитися — опуклі чи увігнуті. Фантастика дозволила людині побачити відразу обидві сторін дійсності, переконала, що світ схожий і красуню і на відьму. Таке спостереження багатьох спантеличує, позбавляє спокою.

Що робити — такий образ світу — і який радує і лякає. Розуміти його подвійність, приймати її сміливо й учить фантастика.

Список літератури

1. Російська і радянська фантастика. Повісті і розповіді. Москва, "Правда", 1989.
2. Нащадки Сонця. А. Платонов.
3. Гуревич Г.И. Беседы о научной фантастике.— М.: Просвещение, 1991.— 158с.
4. Грушко Е.А. Венки Обимура.— М.: Молодая гвардия, 1990.— 350 с.
5. Літературна енциклопедія. — К., 1990.